

LISTY

dvojměsíčník
pro politiku a kulturu
a občanský dialog

1995
ČÍSLO

8

ROČNÍK XXV

ZDRAVOTNICTVÍ A LÉKAŘSKÁ ETIKA

Leopold Pospíšil, Jan Jaroš,
Jan Payne, Petr Fiala,
Martin Bojar

ANKETA POLITICKÝCH STRAN

Jan Čulík:
Dluhy českých vzdělanců

Adam Michnik:
Nástroj dobrých duchů

A. Ambrúz • Peter Greguš
Miloš Hájek • Zdislav Šulc

Celkem 20 článků
a studií

DOPORUČENÁ
CENA 25,- Kč

Jan Čulík

Dluhy českých vzdělanců

Následující text - jeho autor přednáší bohemistiku na univerzitě v Glasgowě a je u nás známý zejména jako spolupracovník Svobodné Evropy - byl přednesen letos v říjnu v klášteře Teplá na IV. schwarzenberském setkání. Vystoupení Jana Čulíka vyvolalo bezprostřední vzrušenou diskusi, již mnozí ze zúčastněných považovali za stejně zajímavou jako slova, která ji podnítila. Reagovali na ni (vesměs známí) lidé žijící v ČR i v dalších evropských zemích a jejich reakce byla různá, odmítavá i souhlasná. A právě to je důvod, proč jsme se rozhodli předložit názor Jana Čulíka na úlohu českých vzdělanců svým čtenářům: věnujte pozornost textu i pocitům, které ve vás vyvolá. Nejde snad o to, abyste třídili přijatelné od nepřijatelného. Kdyby byl autor svůj text napsal pro Listy, asi bychom s ním o některých pasážích, které pokládáme za nepřesné či věcně nesprávné, jednali, toto je však hotový text, a redakce ho nemůže ani nechce měnit. Jde totiž o celkový dojem, jímž na vás zapůsobí, o souhrnné stanovisko. V příštím, prvním čísle dalšího ročníku Listů si budete moci ověřit, zda a jak byly vaše pocity odlišné od stanovisek přímých účastníků IV. schwarzenberského setkání.

Ve Spojených státech existuje řada intelektuálních časopisů, které mají relativně velmi malý náklad, avšak debaty, které v nich probíhají, neunikají zájmu čelných amerických politiků. Například začátkem devadesátých let byla nejdiskutovanějším námětem teze historika Francise Fukuyamy, autora eseje *Konec dějin*. Text vyšel v malém intelektuálním časopise *The National Interest* (Národní zájem), který vznikl v roce 1985 a má ve Spojených státech s téměř třemi sty milióny obyvatel náklad pouhých deset tisíc výtisků. Fukuyama předložil veřejnosti tezi, nyní už překonanou, že s pádem komunismu skončila dlouhodobá historická válka idejí mezi liberalismem a totalitarismem a že vítězství liberální demokracie se rovná dosažení konečného cíle dějin.

Fukuyamova článku si v roce 1989 povšiml Peter Tarnoff, tehdejší předseda americké vládní Rady pro zahraniční vztahy, a později napsal v *The New York Times*, že Fukuyamův článek položil základy vládní doktríny prezidenta Bushe. To byl slušný úspěch pro šestnáctistránkový článek amerického intelektuála, otištěný ve skoro neznámém časopise.

V roce 1988 obdržel šéfredaktor levicového židovského časopisu *Tikkun*, který se kromě politiky zabývá různými druhy mystického učení, dopis od Billa Clintona, v němž mu budoucí americký prezident děkoval: *Pomohl jste mi vyjasnit některé myšlenky*. Podnětné nové ideje převzala z *Tikkunu* i Hilary Clintonová.

Neokonzervativní měsíčník *Commentary* má náklad jen 30 tisíc výtisků. Čtou ho vzdělanci ve Washingtonu a v New Yorku. Koncem sedmdesátých let varoval *Commentary* opakovaně před nebezpečím sovětské expanze. Tohoto varování si povšiml Ronald Reagan a učinil boj proti sovětské expanzi hlavním tématem své předvolební kampaně.

Intelektuální pravicový týdeník *New Republic* vyvolal nedávno ve Spojených státech obrovskou veřejnou debatu, když uveřejnil teorii Charlese Murrayho, podle níž jsou běloši inteligentnější než černoši.

Američ
se v mode
americká
v Americ
skálopevn
hluboká. I
zkoušet n

Proč n

Také v Č
myšlenkov
kách. Nem
že by veln
stránek vě
internetu t
o nichž do

Veřejná
agresivní i
vypěstoval
hlava, kter
a zásady, r
Bezhlavé i
pseudohod
holdovat z
rozumného
vlastně dět
Rozhodová

Komunis
česká tém
podstatu ja
konkrétním
výrazy tota
to platí o č
a konkrétn
záměrně. Č
vracejí pro
lidé začínaj
a možná mu
napsat na k
dá dětem, k

Proč se d
na okraj? M
volbách v

Američtí politici berou malé americké intelektuální časopisy vážně. Je to prý tím, že se v moderním, bouřlivě se technologicky rozvíjejícím a rychle měnícím světě dostala americká kultura a politika do stavu nejistoty. V posledních několika desetiletích bylo v Americe postupně zpochybněno všechno, co kdysi Američané považovali za pevné, skálopevné, neměnné hodnoty. Intelektuální nejistota je ve Spojených státech dnes velmi hluboká. Proto Američané hledají nové podněty, neboť dosud věří, že je třeba neustále zkoušet nové myšlenky.

Proč mlčí?

Také v České republice dnes vládne myšlenková nejistota, anebo naopak až příliš velká myšlenková sebejistota, daná izolovaností od světové diskuse o neaktuálnějších otázkách. Není-li v českých knihovnách nejnovější zahraniční literatura na toto téma, myslím, že by velmi mohla pomoci počítačová síť internet, která přináší desetitisíce diskusních stránek včetně politologických a také katalogy světových knihoven. Prostřednictvím internetu by bylo možno zapojit české intelektuály do celosvětové debaty o otázkách, o nichž dosud uvažují izolovaně.

Veřejná diskuse byla v České republice víceméně umlčena a nahrazena zjednodušenou, agresivní řečí reklamy a primitivní, schematické konzumní zábavy. Podle mého názoru vypěstovala si intelektuálská „hlava“ českého národa, nezávislí disidenti doma i v exilu, hlava, kterou za totality uměle od národa izoloval komunistický režim, zcela jiné hodnoty a zásady, než jakými se posléze řídilo „tělo“ národa, skládající se z „obyčejných“ lidí. Bezhlavé tělo národa, bez styku s intelektuální hlavou, slepě odešlo jinam. Podlehlo pseudohodnotám, které byly o to atraktivnější, že jim nebylo možno za komunismu holdovat zcela volně. Za komunismu se lidé museli vzdát své dospělosti, samostatného, rozumného rozhodování jako zralí jedinci, a své životy naplnili různými náhražkovými, vlastně dětskými činnostmi. Po pádu komunismu zavládla v Československu demokracie. Rozhodoval hlas těla národa, které intelektuální elitu pohltilo.

Komunismus úspěšně znemožňoval veřejnou intelektuální debatu na důležitá společenská témata. Takovou debatu nejen zakazoval, ale zároveň agresivně útočil na samu podstatu jazyka. Komunismus negoval jazyk. Vyprázdnil slova, která bývala jasnými, konkrétními, srozumitelnými pojmy, a nahradil je bezobsažnými propagandistickými výrazy totalitní novořeči. Tímto dědictvím trpíme v České republice dodnes. Lidé – zvláště to platí o českých politicích – se dodnes neumějí nebo nechtějí vyjadřovat stručně, pádně a konkrétně. Někteří politici se ovšem uchylují ke kamuflující, prázdným frázím záměrně. Člověku někdy připadá, že se k mlžnému jazyku komunistických mocipánů vracejí programově. Veřejnost – především inteligence – by jim to neměla trpět. Naštěstí lidé začínají rozeznávat, kdy politik ve sdělovacích prostředcích bezobsažně mlátí slámu, a možná mu to vrátí vyjádřením nedůvěry ve volbách. Avšak většinou ani učitelé neumějí napsat na kus papíru, co vlastně od školství chtějí a co očekávají, že jejich vlastní práce dá dětem, které učí.

Proč se dali v dnešní české společnosti vzdělanci, intelektuálové a inteligence, zatlačit na okraj? Mnozí, třeba Eva Kantůrková ve své knížce Památník, to vysvětlují tím, že po volbách v roce 1992 se vedrali do veřejného života arogantní a průrazní podnikatelští

gründeri s ostrými lokty a že slušní lidé – mezi nimi nezávislí čeští intelektuálové – těmto agresivním jedincům ustoupili.

Jenže ono to bylo ještě trochu jinak. Čeští intelektuálové si po roce 1989 mylně ztotožnili s demokracií Občanské fórum a později Klausovu vládní koalici. Domnívali se, že budou-li kritizovat vládní politiku, poškodí křehkou květinu mladé demokracie a budou nahrávat komunistům. Neuvědomili si paradoxně, že právě takový vstřícný postoj vůči vládě je pozůstatkem komunismu. Mohli se poučit třeba z americké či britské demokracie, že podstatou zralé demokracie je sebevědomá, systematická a kritická kontrola, jíž občané průběžně podrobují všechny kroky vlády, složené z dočasně zvolených zástupců občanů.

Protože jsme v minulosti udělali velmi špatnou zkušenost s ideologií, nechali si mnozí lidé vnutit názor, že neexistují obecně platné morální a etické hodnoty a že může vládnout jen pragmatický relativismus, určovaný volnými tržními principy. Tento názor převládá s ničivou silou v české společnosti, potácející se za komunismu i po něm v morálním a civilizačním vakuu. Přispělo k tomu i to, že intelektuálové byli po pádu komunismu stejně jako většina národa dezorientováni – rozklad totality je zastihl nepřipravené a pasivní.

Od pádu komunismu však uplynulo už šest let a je skutečně načase, aby čeští vzdělanci začali aktivně usilovat o nezávislou roli, která jim v civilizované zemi přísluší. Je to jejich povinnost, i když nechťejí bojovat o pozice s neskrupulózními lidmi s ostrými lokty.

Hlas českých intelektuálů by mělo být nad chaosem a relativistickým, konzumním zmatkem, který dnes v české společnosti vládne, trvale slyšet jako klidný, jasný, nezávislý a srozumitelný tón. Myslím tím, že je třeba důrazné a hrdé nezávislosti vzdělanců. Vzpomeňte na kontroverzi na kongresu Penklubu mezi Timothyem Gartonem Ashem a Václavem Klausem. Pravdu měl pravicový intelektuál Ash: Každý politik se snaží ve svůj prospěch získat moc. Jeho účelovým argumentům není možno důvěřovat. Proto má společnost nezávislé intelektuály, aby výroky politiků podrobovali věcné kritice a korigovali je.

Je nutno hájit v české společnosti tytéž hodnoty, které se v ní disidenti snažili hájit za komunismu. Zdůrazňovat nesmírný význam základních a neměnných etických zásad a vysoké profesionality a poměřovat jimi chování veřejných činitelů. Je životně důležité vyvolávat věcnou, konkrétní, informovanou a srozumitelnou veřejnou debatu ke všem aktuálním otázkám. K tomu je třeba samostatně a aktivně hledat pomoc v zahraničí. Je nutno studovat, jakým způsobem se daný problém řeší v jiných zemích, a o těchto řešeních informovat. Česká republika nežije sama, na izolované planetě. Lidé jsou na poslouchání klidného, jasného, nezávislého a srozumitelného hlasu intelektuálů připraveni. Mate a dezorientuje je, že ho dosud neslyší. Mlčící čeští intelektuálové tak mají vůči své společnosti velký dluh.

Problematická situace médií

Dva nejdůležitější obory, jejichž řádné fungování je životně nutné pro zdárnou existenci každé demokracie, jsou sdělovací prostředky a školství. Sdělovací prostředky umožňují

ve fung
aby dok
Školstv
tento ná
zájmu n

Svob
konkrét
asi poza
cenzura

Česk
omezují
sama de
ústavy č
na mlha
době ob
definov

Soňa
vojensk
střhání
revoluci
Dokazu
činnost

pátrací
Sdělo
naopak.

opisují
Mnoh
zákoník
novinář

dopustil
Novin
tický tis
neprofe

chybně
novinář
Kromě

neprofe
intelekt
denně?

prostřed
která te
veřejno
Většín
komuni
nadšenc

ve fungující demokracii národu nezbytnou sebeanalýzu, školství pomáhá mladým lidem, aby dokázali nové myšlenky a podněty dobře pochopit a utvořit si na ně samostatný názor. Školství a sdělovací prostředky jsou pro národ nástrojem řeči. V České republice je dnes tento nástroj ochromen, systematická veřejná debata o klíčových otázkách národního zájmu neprobíhá.

Svobodu tisku v České republice sice zaručuje ústava, avšak neexistují efektivní konkrétní záruky, které by umožňovaly, aby novináři psali skutečně svobodně. Mnozí se asi pozastaví nad tím, řeknu-li že v ČR v mnohých sdělovacích prostředcích vládne i dnes cenzura, ale je to tak. Často je to autocenzura nevdělaných novinářů.

Česká republika má zákon na ochranu státu, který obsahuje příliš mlhavé formulace, omezující práci novinářů. V důsledku jeho mlhavosti si může státní byrokracie dle libosti sama definovat, co je ve veřejném zájmu a co nikoliv. Když novinář objeví porušení ústavy či Listiny práv a svobod, státní byrokracie mu zakáže případ zveřejnit s poukazem na mlhavé formulace zákona na ochranu státu. Čtrnáct českých novinářů bylo v poslední době obžalováno za pátrací žurnalismus, protože zájmy českého státu jsou v zákoně definovány příliš volně.

Soňa Pechová, novinářka z České televize, odvysílala program o korupci na jedné vojenské správě. Místo, aby jí ministerstvo obrany poděkovalo, zahájilo proti ní trestní stíhání za "podvracení autority státu a pomlouvání státní instituce". To, že šest let po revoluci používá úřad v České republice takovéto komunistické rétoriky, je znepokojující. Dokazuje to, že úřady dosud nechápou pojem demokracie, který vyžaduje, aby občané činnost státní byrokracie neustále kontrolovali. Pojem demokracie předpokládá mj. i pátrací činnost nezávislých novinářů.

Sdělovací prostředky v zavedené demokracii musejí určovat agendu politikům, a ne naopak. Jenže u nás zatím většinou novináři chodí na vládní tiskové konference a tam opisují bez kritického zhodnocení, co jim ministři řeknou.

Mnoho politiků v České republice používá na svou obranu ustanovení občanského zákoníku, která ochraňují soukromí před příliš dotěrnými novináři. Politici tvrdí, že se novináři snaží vyšetřovat jejich soukromé záležitosti. Skrývají tak chyby, kterých se dopustili jako veřejní činitelé.

Novináři varují, že připravovaný tiskový zákon omezí jejich činnost víc než komunistický tiskový zákon z roku 1966. Diskuse o návrhu nového tiskového zákona je zmatená, neprofesionální a nedůstojná. Navrhovaný zákon opět nabízí jen mlhavé záruky a je chybně formulován. Vládní informace mají například podle tohoto zákona poskytovat novinářům „oficiální tiskové mluvčí“. České zákony však neznají žádnou takovou funkci. Kromě toho oficiální tiskové mluvčí českých ministerstev jsou často směšně naivní, neprofesionální a velmi zřídka k zastížení. Proč o těchto skutečnostech nepíše čeští intelektuálové do novin s velkým nákladem a nemluví o nich v rozhlase a v televizi denně? Pokud vás do novin či do televize nechtějí pustit, usilujte o přístup do sdělovacích prostředků koordinovaně. Zveřejněte jako skupina českých vzdělanců, které noviny či která televize vám odmítla poskytnout prostor. Prosazujte své názory tak, aby byly ve veřejnosti slyšeny. Na to máte právo. Je to vaší povinností.

Většina českých sdělovacích prostředků podporuje vládní koalici. Mnoho novinářů za komunismu pracovalo pro totalitní režim a má potřebu se očistit. Navíc vznikli mladí nadšenci, kteří mají dost malý rozhled. Mnozí přijali pseudopravicovou ideologii, která

má mnoho přežívajících komunistických rysů. Tím, že novináři řádně nevědí, jak funguje zavedená demokracie a tržní hospodářství, že totiž existují především ve prospěch obyčejných lidí, diskreditují v očích mnoha českých občanů pluralitní kapitalismus západního typu, založený na aktivních občanských společnostech.

Záporný vliv na občanské vědomí, narušené a ochromené za komunismu, zejména v osmdesátých letech, má podle mého agresivně bulvární televize Nova. Vysílací licenci dostala za příslib, že bude plnit 31 přísných kulturních podmínek, odvozených v podstatě z vysoce kvalitní televizní praxe ve Velké Británii. Proč nepožadují čeští intelektuálové dodržování těchto podmínek a proč o tom nepíší každý den, je-li pravda, že Nova tyto licenční podmínky porušuje?

Podle informací od novinářů z televize Nova bylo otevřeně řečeno na vnitřních redakčních poradách, že zájmy této televize jsou spojeny se zájmy vládnoucí české koalice. Televizní rozhovory s představiteli opozice mají údajně vyznívat pro tyto politiky nepříznivě, na druhé straně Nova nabídla v předvolebním období pravidelné páteční pěti-minutovky Václavu Klausovi. Že vyzvala jen šéfa jedné české politické strany, a nikoliv představitele jiných politických stran, je důkazem, že televize Nova skutečně opustila princip politické objektivity a nezávislosti. Například v britské demokracii by něco takového nebylo možné. Proč k tomu čeští intelektuálové mlčí, proč neprotestují tak dlouho, až bude situace napravena?

Televize Nova tlačí český novinářský standard směrem k bulváru. Její šéfové tvrdí, podle svědectví novinářů z Novy, že směřování k bulváru je dnes v televizním vysílání celosvětový trend. Žádné hloubkové, investigativní analýzy, ale povrchní zpravodajství o tom, co se událo během posledních čtyřiaadvaceti hodin, jen takzvané „výkřiky ze dne“, pokud možno s erotickým či násilným podtextem. Jeden novinář z televize Nova mi řekl: *Traverza mé trpělivosti praskla, když jsem nedávno viděl první, hlavní zprávu dne v našich televizních novinách v 19:30. Jakýsi sexuální exhibicionista ohrožoval v obchodě prodavačku. První, nejdůležitější zprávou Televizních novin na Nově bylo interview s touto ženou, která v záběru říkala: Odhalil se, onanoval, a pak se ke mně blížil k pultu. A na pultu vyvrcholil.*

Namítnu-li něco proti zhoubnému étosu, který do společnosti, jejíž civilizační hodnoty byly už rozkolísány komunismem, přináší televize Nova, setkám se s námitkou, že je to televize soukromá a může si vysílat, co chce. To ovšem není pravda. Televize má dnes na společnost obrovský vliv a v civilizovaných zemích je i komerční vysílání podřízeno přísným standardům. Jeho dodržování by čeští vzdělanci měli v zájmu národa vyžadovat.

Kritické otázky, běžně kladené politikům v západních zemích, jsou zde v podstatě nepřijatelné. *Zeptáte-li se ministra na něco na tiskové konferenci kriticky konkrétně a přímo, vládne tam taková atmosféra, že jste okamžitě označen za extrémistu,* řekl mi jeden kolega. Zažil jsem to na vlastní kůži. Po běžně vedeném rozhovoru, natočeném s Josefem Zieleniecem pro Českou televizi, kdy jsem nedopustil, aby Zieleniec dlouze a frázovitě odbíhal od tématu, přiběhl celý rudý jeho tiskový mluvčí a vyčetl mi: *Vy jste přerušoval pana ministra!* V kontextu zavedených anglosaských demokracií je tato poznámka směšná. Vládnoucí politikové si zřejmě ani neuvědomují, jak rychle se na půdě sněmovny vracejí k některým starým praktikám. Kdyby britská vláda privatizovala klíčový podnik, jakým je český Chemapol, v Dolní sněmovně by se k tomu konala několikadenní debata, při níž by poslanci přinášeli názory vlastních odborníků k danému

tématu. V českém parlamentě se však o závažných vládních rozhodnutích vůbec nedebatuje. Před časem přednesl premiér Klaus zprávu o stavu státu. Pro západní demokracie naprosto nemyslitelným způsobem si vládní většina v parlamentě odhlasovala, že se k tomuto projevu nebude konat debata.

Česká veřejnoprávní televize také často projevuje provládní zaujetí. I jí chybí smysl pro objektivitu a nezávislost, jaké důsledně projevuje například britská televize BBC. Někteří reportéři veřejnoprávní televize v debatách na obrazovce nepřipustně zaujmají přímo provládní postoj. Když před časem došlo v českém parlamentě k ostré slovní výměně mezi sociálnědemokratickým poslancem a jedním ministrem z ODS a česká televize slovní konflikt vysílala, ministr a jeden čelný poslanec ODS si u vedení televize stěžovali a příslušný redaktor byl vážně napomenut. Takový incident by v Británii vyvolal skandál. Myslím, že se od té doby ostré parlamentní slovní potyčky v české televizi nevysílají, i když v běžné demokracii by byly v televizních novinách první zprávou dne.

Čelní čeští politikové neváhají z titulu své moci novináře a občany vydírat. Děje se to jakoby nezávazně a žertem, jenže když žert pochází od člověka, který má velkou moc, lidé ho podvědomě berou vážně. Premiér Klaus se nedávno při návštěvě českého velvyslanectví v Londýně „žertovně“ vyjádřil, že by vyslanectví mělo těm svým pracovníkům, kteří budou v nadcházejících volbách hlasovat pro ODS, povolit cestu do Prahy, aby odvolili na místě. Ty pracovníky, kteří hodlají volit sociální demokraty, by vedení velvyslanectví do Prahy pouštět nemělo. Nedovedu si představit, že by něco takového, třeba i jen žertem, řekl na zahraničním vyslanectví jeho pracovníkům britský premiér John Major. Letos na jaře vysílalo rádio Alfa můj půlhodinový dokumentární program, dokazující na záznamech nahrávek telefonních rozhovorů nepříliš efektivní práci mluvčího ministerstva průmyslu a obchodu Kamila Čermáka. Ministr Vladimír Dlouhý pak redaktorovi rádia Alfa řekl, že doufá, že už se mnou tato rozhlasová stanice už přerušila spolupráci.

České vysílání Svobodné Evropy, kterou financoval americký Kongres, bylo donedávna dobré kvality a stavělo českým novinářům latku značně vysoko. Avšak na jaře 1994 bylo české vysílání RSE odděleno od rozhlasové stanice Svobodná Evropa-Svoboda a byla z něho vytvořena samostatná firma, s vlastním omezeným rozpočtem jen do konce září 1995. Nové stanici přitom nebyly poskytnuty dlouhodobější existenční záruky, a tedy ani žádné záruky novinářské nezávislosti. V důsledku existenční nejistoty nechtějí někteří pracovníci české stanice RSE vysílat nezávislejší a kritičtější analýzy. Podle mé zkušenosti je nyní v české Svobodné Evropě zejména nevídané systematictější srovnávání konkrétních rysů života třeba v britské demokracii s českou praxí. Na mnohá témata není dnes ani ve Svobodné Evropě možné psát. Například nebylo v poslední době možné informovat, že ani britský premiér John Major, ani americký prezident Clinton nesmějí v době, kdy zastávají veřejný úřad, přijímat soukromé honoráře za veřejná vystoupení, protože by se to považovalo za neetické. Snad proto, že premiér Klaus podle informací v parlamentě přístupných veřejnosti loni vydělal na honorářích za veřejná vystoupení přibližně milion korun.

Česká Svobodná Evropa v symbióze s Českým rozhlasem nebude mít smysl, jestliže práce jejích redaktorů nebude chráněna jasnými, vynutitelnými zárukami novinářské nezávislosti. Měla by vzniknout v ČR organizace, která by systematicky, konkrétní a každodenní prací hájila svobodu projevu ve sdělovacích prostředcích a k níž by se

novináři mohli bez obav odvolávat, když se dostanou do situace, že je jejich práce potlačována. Je celá řada námětů, o nichž by se mělo v České republice systematictěji debatovat, na něž však odmítla článkem upozornit celá řada listů. Špatnou zkušenost jsem učinil – a to nejen já – s Lidovými novinami, s Mladou frontou Dnes, s Hospodářskými novinami, s týdeníkem Respekt, s týdeníkem Reflex. Uzavřeme-li se však předem před novými, podnětnými či nezvyklými myšlenkami, neznamená to, že si jako národu škodíme? Konstatuje-li předsedkyně Obce spisovatelů, že jediné noviny, kde by jí dnes otiskly článek, je Rudé právo, nebo tedy Právo, ale že tam psát nechce, je to dalším znepokojujícím rysem nynějšího českého veřejného života. Existuje přece v Čechách mnoho schopných a slušných lidí, kterým vadí, jakým směrem se v zemi vydává vývoj společenského etosu. Neměli by začít společně prosazovat nový standard?

Potíž je, že čeští intelektuálové si zvykli na pasivitu. Nezávislí, disidentští vzdělanci nemohli za komunismu své myšlenky „prodávat na otevřeném trhu“. Byl o ně zájem, a intelektuálové byli zvyklí, že lidé chodí za nimi. Náš intelektuál se dodnes často domnívá, že jeho úkolem je nanejvýš knihu napsat, a že veřejnost se musí sama snažit si knihu najít. Tak tomu ale v českých zemích už nikdy nebude. V zájmu národa se musejí intelektuálové začít sami prosazovat, a to srozumitelným, přístupným způsobem.

Za první republiky bývalo zvykem, že význační spisovatelé jako Karel Čapek pěstovali denní publicistiku a snažili se tak pozvedat kulturní a politickou úroveň národa. Na to dnešní intelektuálové, zdá se, rezignovali. Prostor ve sdělovacích prostředcích uvolňují nezkušeným a nevzdělaným novinářským elévům. Intelektuál však má povinnost sloužit své obci takto.

Škola – bariéra kultury?

Problematická situace je ve školství. Bohatá a vynikající česká kulturní a literární tradice se tu odráží nedostatečně a efektivně se nevyučuje. V Glasgowě se u nás občas shromažďují české *au pairs*, dívky kolem dvaadvaceti let, většinou se středoškolským vzděláním, které v Británii hlídají děti. Šokují je namátkou otázkami, jestli třeba četly Máchův Máj anebo zda vědí, kdo je Ludvík Vaculík. Zatím jsem ještě nenašel mladou českou dívku, která by o Ludvíku Vaculíkovi někdy vůbec slyšela. Jednu českou *au pair* jsem minulý týden doslova ohromil delší citací z Intermezza Máchova Máje. Byla to taky středoškolačka. Něco tak krásného prý v životě neslyšela. Nedovedla určit, kdo to napsal, věděla však, že se Mácha narodil v roce 1810 a zemřel šestadvacetiletý po hašení požáru.

V českých školách se v hodinách literatury memorují seznamy jmen a dat, knížky se však nečtou. Česká literární tradice k mladým lidem ve škole zřejmě nedoléhá. Co kdyby třeba některá pražská rocková rozhlasová stanice místo planého tlachání četla mezi hudebními skladbami básně z pokladnice české poezie? V londýnském metru jsou vylepovány vedle reklam i krátké klasické básně anglických autorů za posledních deset století. Má to obrovský ohlas. Tiskem vydané antologie těchto básní se nedávno v Anglii rychle prodalo sto tisíc výtisků. Proč se něco podobného nepokusí zorganizovat čeští spisovatelé?

Ve Velké Británii probíhá neustále v seriózních denících a týdenících velmi rozsáhlá debata o přítomnosti a budoucnosti školství. Britové totiž dobře vědí, že jde o jednu z nejdůležitějších společenských oblastí, která rozhodne, zda bude národ v budoucnosti

společ
vzděl

Byl
podni
vlastn

Exi

protož

čeští i

má děl

genera

tuře po

vím ne

Dos

Středo

hala fi

situaci

literat

klasiků

v Česk

na sez

městec

To je

se průb

si tam

Grahan

prostře

perman

Nežije

Usilu

Naší

rativ „n

meňme

Právě ta

samo by

Intelekt

si v na

v televiz

Vzděl

ubíhat d

pokorno

na obraz

Ubíhání

společentvím hrdých, vzdělaných a hospodářsky úspěšných lidí, anebo národem nedo-
vzdělaných slouhů, ekonomicky podřízených jiným mocnostem.

Bylo by dobře podnítit ve sdělovacích prostředcích diskusi o tom, co konkrétně
podniknout pro zlepšení úrovně škol, jaký by měl být absolvent střední školy a co u nás
vlastně znamená být dospělý a vzdělaný maturant.

Existuje vynikající česká kultura a literatura, ale mladá generace o ní téměř neví,
protože se o ní ve škole učí buď málo, nebo špatně. Je to do nebe volající. Jak můžete,
čeští intelektuálové, v tváři v tvář této šokující situaci zůstat v nečinnosti. Jaký smysl
má dělat vědeckou práci, psát uměleckou literaturu, vydávat příručky, když se k mladým
generacím nedostanou. Loni na podzim se v Praze konala konference o nezávislé litera-
tuře po pěti letech. Sborník, který z konference vzešel, a že je velmi významný, se pokud
vím nedostal do škol, ale ani na pultry knihkupců.

Dostal jsem do ruky právě vydanou souhrnnou zprávu o činnosti britské nadace
Středoevropský a východoevropský publikační projekt, která po dlouhou řadu let pomá-
hala financovat vydávání nezávislé literatury pro komunistické země. Zpráva o nynější
situaci české literatury v této knize začíná slovy: *V létě 1994 dostali studenti české
literatury na Univerzitě v Glasgow seznam asi pětadvaceti děl českých literárních
klasiků. Bylo jim uloženo, aby si tyto základní literární texty koupili během návštěvy
v České republice. Všichni studenti se vrátili s prázdnýma rukama. Ani jedna kniha
na seznamu nebyla k mání v knihkupectvích v Praze ani v žádných jiných českých
městech.*

To je šokující situace. V Evropě i v USA lze základní literární díla trvale koupit, protože
se průběžně dotiskují. Je nemyšlitelné, abyste vešli do knihkupectví v Londýně a nemohli
si tam kdykoliv koupit základní díla Charlese Dickense, Kingsleyho Amise anebo
Grahama Greena. Co se stalo s českou kulturou, že vzdělanci ve všech sdělovacích
prostředcích hlasitě nekřičí, nepožadují, aby i v jejich zemi musela být v knihkupectvích
permanentně k dispozici nejdůležitější díla české literatury? Jimi totiž žije duše národa.
Nežije ze seriálu Dallas, ten ji ničí.

Usilujme společně

Naší povinností zůstává prosazovat základní morální hodnoty a masarykovský impe-
rativ „nebát se a nekřást“. Mělo by se to stát zcela konkrétní, každodenní praxí. Vzpo-
meňme jen, jak se Masaryk nebál aktivně vstoupit do hilsneriády, na obranu pravdy.
Právě takových akcí je dnes zapotřebí. Pravda spočívá v diskusi o jejím hledání. Hledání
samo by zpochybnilo postkomunistickou ideologii, která ochromuje společenskou debatu.
Intelektuál se přece musí ptát, co pro nás znamená třeba Líznerova aféra nebo scéna, kdy
si v nařekávají poslanci. Proč nikdo třeba otevřeně systematicky nenapíše, že násilí
v televizi je odporné. Nemusíme diskutovat o tom, zda je či není škodlivé. Je hnusné.

Vzdělanci by se měli držet základních konkrétních vjemů o skutečnosti, a neměli by
ubíhat do abstraktních diskusí. Kvalitní britský veřejnoprávní televizní okruh BBC 1 má
pokornou, velmi demokratickou zásadu, že i nejsložitější politické problémy musejí být
na obrazovce představovány jazykem, kterému by dokázalo porozumět dvanáctileté dítě.
Ubíhání do abstraktního či příliš odborného jazyka je při této práci neukázněnost.

Vzdělavancovou první zásadou by mělo být zamyslet se, jak sdělit myšlenku co nejjednodušeji. Proč se při předpovědi počasí složitě mluví o srážkách, které se pohybují nad naše území, když se v jiných zemích jednoduše v televizi říká, „zítra bude pršet“?

Myšlenka, že abstraktně složitý, odborný popis každodenní skutečnosti zkvalitňuje kulturní povědomí národa, je scestná. Mimo jiné i proto, že lidé se pak chybně snaží abstraktní vyjadřování napodobovat v mylném domnění, že jde o kultivovaný jazyk. Je zapotřebí zcela vyměnit měřítko. Známkou kultivovanosti není míra abstrakce, ale míra vnitřní myšlenkové logičnosti, jasnosti a srozumitelnosti. V České republice se dosud nepovažuje – jako jinde ve světě – za důležitou demokratickou kulturní hodnotu jednoduše vyjádřená složitá myšlenka. To je ale přece základ všeho! Především škola by měla učit, jak jasně myslet a mluvit o složitých záležitostech.

A hlavně – lidé by se měli dát dohromady. Společně totiž zcela zjevně dosáhnou víc, než když se budou jednotlivě snažit o cokoli, v rozhádané a atomizované společnosti, vydané na pospas agresivní, pokleslé morálce a kultuře. Moderní americký výraz pro společnou práci je *networking*, vytváření sítí spřízněných lidí, kteří společně usilují o něco dobrého a rozdělují si práci mezi sebou. Zajímavé je, že to velmi dobře fungovalo v českém kulturním exilu. *Networking* ovšem není plané vysedávání po kavárnách. Ondřej Hausenblas z pražské Filozofické fakulty říká: *Intelektuálně nevzniká kouřením a nytím v neurčitých polohách. Vzniká cílevědomým přemýšlením o strategii. U redaktora literárního časopisu například o tom, jak udržet noviny, aby člověk nepřišel o zaměstnání.* Když se dají lidé dohromady a společně pracují za určitým cílem, dokáží spolu daleko víc než jednotlivě. Vzniká takzvaná synergie. Píše se o tom vlastně už v bibli: „Kde se dva nebo tři sejdete ve jménu mém, tam jsem s vámi.“

Chtělo by to aktivně napravovat pojmy, které lidem ukradl a zdiskreditoval komunismus. Je třeba zjišťovat, která slova byla zničena a co to pro život společnosti znamená. Nedá-li se v současnosti v ČR použít výraz *plánovat*, nedá-li se užít slova *angažovanost*, jak vyjádříme, že někdo s velkým emocionálním zaujetím usiluje o realizaci určitého cíle?

Spisovatelé a intelektuálové by na tato a jiná témata měli vystupovat v denících a v rozhlasu. Složitá témata by se měla lidem zprostředkovávat sdělnou, přístupnou formou. Mělo by se víc mluvit i o spisovatelově dílně, vysvětlovat lidem, jak vzniká inteligentní text. A o jazyku. Rozdíl mezi pokleslým jazykem novin, které denně čtou miliony lidí, a jazykem nejlepších autorů moderní české literatury je přece obrovský.

Hovoří-li se o nápravě, lidé si často myslí, že jde o jakési obrozenecké nebo socialistické úsilí. Jenže nápravy se dosahuje především soustředěním většího množství jasných informací o problému v podobě, která je přístupná a dostupná.

Systematičnost a důslednost není přece nic špatného. Jako když řekneme ve škole: letos budeme s dětmi probírat třeba vzájemné služby. Podám tašku, podržím dveře, nabídnu pomoc s těžkým úkolem. Napřesrok třeba „neohroženost ve veřejné debatě“. Proto by asi stálo za to, vytvořit *networking* českých intelektuálů na základě žebříčku postupně probíraných priorit. Katolíci si připravili velmi podnětný plán, takzvané desetiletí duchovní obnovy. Každý rok je v tomto náboženském plánu věnován jednomu tématu. Tím, že se plán jedním tématem zabývá dlouho, lidé tu problematiku zažijí a dostanou ji do sebe. Obdobný plán by si měli zřejmě vypracovat pro duchovní obnovu českého národa i čeští intelektuálové. To není žádná ideologie. A nemělo by se otálet. Čas letí.